

УДК: 378

Абакиров А. А., окутуучу
Abakirov_a@iksu.kg

К. Тыныстанов ат. БМУ, Кыргызстан

СОЦИАЛДЫК-МАДАНИЙ ФАКТОРЛОР XXI КЫЛЫМДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК БАГЫТТАГЫ СТУДЕНТТЕРДИН ТАРБИЯЛОО ИШМЕРДИГИНЕ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНҮН КАТАЛИЗАТОРУ КАТАРЫ

Макалада болочок мугалимдин экспериментке чейин жана андан кийинки окуу-тарбия иштерине даярдыгы, ошондой эле мугалимдин инсанынын калыптанышына учурдагы социалдык-маданий кырдаалдын таасири тууралуу жалпы маалымат берилген. Негизги аныктамалардын мүнөздөмөлөрү берилген: тарбия иштери, тарбия иштеринин натыйжалуулугу, мугалимдин тарбия иштерине даярдыгы.

Өзөктүү сөздөр: тарбия ишинин натыйжалуулугу, мугалимдин тарбиялык иштерге даярдыгы, тарбиялык иштер.

Абакиров А. А., преподаватель
Abakirov_a@iksu.kg

ИГУ им. К. Тыныстанова, Кыргызстан

СОЦИО-КУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ КАК КАТАЛИЗАТОР КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В XXI ВЕКЕ

В статье представлен обзор готовности будущего педагога к воспитательной работе до и после эксперимента, а также влияние современной социокультурной ситуации на формирование личности педагога. Дана характеристика основным дефинициям: воспитательная работа, эффективность воспитательной работы, готовность педагога к воспитательной работе.

Ключевые слова: эффективность воспитательной работы, готовность педагога к воспитательной работе, воспитательная работа.

Abakirov A. A., lecturer of the Department
of Pedagogy and Psychology, Abakirov_a@iksu.kg
K. Tynystanov Issyk-Kul State University,
Kyrgyzstan

SOCIO-CULTURAL FACTORS AS A CATALYST FOR THE COMPETENCE OF STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL DIRECTION FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE 21ST CENTURY

The article presents an overview of the future teacher's readiness for educational work before and after the experiment, as well as the influence of the current socio-cultural situation on the formation of the teacher's personality. The characteristics of the main definitions are

given: educational work, the effectiveness of educational work, the teacher's readiness for educational work.

Key words: *the effectiveness of educational work, the readiness of the teacher for educational work, educational work.*

Киришүү

Жалпы билим берүүчү мектептерде окуу-тарбия иштери үчүн мугалимдерди даярдоонун азыркы абалына талдоо жүргүзүү бүгүнкү күндүн талабына толук жооп бербейт. Ал эми бүгүнкү күндө мектепке аздыр-көптүр өз предметин окутуунун милдеттерин аткарып, окуучуларды тарбиялоо милдеттерин араң чечкен жаш мугалимдер келишет. Бул жагдайдан улам, келечектеги мугалимдерди мектептеги окуу-тарбия иштерине даярдоо проблемаларын изилдөө зарылдыгы аныкталды.

Кыргызстанда рыноктук мамилелердин орношу, азыркы коомдун турмушунда демократиялык принциптердин кеңейиши, кыргыз элинин улуттук маданиятынын, анын кылымдар бою сакталып келе жаткан каада-салттарынын жана үрп-адаттарынын кайра жаралуусу жаңы талаптарды коюп жатат. Ошондуктан мугалимдердин жаңы муунун даярдоо муктаждыгы бар. Демек, азыркы студенттер жана болочок мугалимдер келечекте бизди күтүп турган экономиканын, маданияттын, илимдин тенденцияларына багыт алышы зарыл.

Бул изилдөөнүн максаты келечектеги мугалимдин жаңы социалдык-маданий шарттарда мектептеги тарбиялык иштерге даярдыгынын деңгээлин изилдөөгө багытталган.

Илимий-теориялык адабияттарды (Н. Н. Кузьмина, А. Н. Джурицкий, Н. И. Болдырева, Е. Б. Бондаревская, Л. И. Новикова, В. А. Слостенина, О. А. Абдулина, Н. Д. Хмелькова, Н. Е. Щур ж. б.) талдоо профессионалдык педагогиканын проблемаларына арналган эмгектердин кыйла көп экендигине карабастан, алардын арасында болочок мугалимди окуу-тарбия иштерине даярдоо маселелерин караган эмгектер аз экендигин, алар алиге чейин талаптагыдай чагылдырыла электигин айгинелейт. Мугалим-тарбиячылардын жаңы муунун даярдоонун психологиялык-педагогикалык аспектилери бүгүнкү күнгө чейин аныктала элек.

Болочок мугалимдин профессионалдык өнүгүүсүндөгү инсандык фактордун актуалдуулугу азыркы мугалимдин инсанга таасир этүүчү күчтүү каражаттар жана методдор менен атаандаша тургандыгы менен шартталган.

Мугалим-тарбиячынын алдында азыркы балдарга жана өспүрүмдөргө болгон тарбиялык таасирин сактап калуу жана ошол эле учурда таасир көрсөтүү бийлигин сактап калуу маселеси турат.

Заманбап билим берүү концепцияларын талдоо менен, биз билим берүү процессинин маңызын аныктоонун негизги ыкмаларын түзүүгө аракеттерди кылдык, алар төмөнкүдөй түшүндүрүлөт:

- өсүп келе жаткан адамды билим берүү мекемелеринин мамилелеринин системасына тартуу, адам ал мекемеден билим алган соң, ал адамдын ички дүйнөсүнө өтүп, акыры ал үчүн адатка айланып, кийин жүрүм-турумунда көрүнөт;
- студенттерди заманбап коомдун социалдык жана руханий баалуулуктары менен тааныштыруу;
- окуучунун жашоосуна жана анын ишмердүүлүгүнө ылайык социалдык-маданий чөйрөнү уюштуруу;
- тарбиячы менен тарбиялануучунун ортосундагы тарбиялык өз ара мамилени уюштуруу;
- инсандын өнүгүү процессин педагогикалык башкаруу;
- окуучунун инсандыгын өнүктүрүү үчүн педагогикалык шарттарды түзүү аркылуу терс таасирлерди нейтралдаштыруу;
- окуучуга анын өнүгүүсүнө психологиялык-педагогикалык колдоо көрсөтүү жана окууга, баарлашууга жана социалдык калыптанууга байланышкан ар кандай маселелерге чечүүдө көмөк көрсөтүү.

Билим берүү процесси боюнча жогоруда айтылган концептуалдык жоболордун негизинде, биз белгилүү бир социалдык-маданий шарттарда жаш муундарды жашоого даярдоого багытталган мугалимдердин коомдук пайдалуу ишинин өзгөчө түрүн билдирген тарбиялык иш концепциясынын мазмунун ачууга жакындап жатабыз.

Балдарды максаттуу тарбиялоо дүйнөгө, алардын андагы ордуна оң көз карашты калыптандырууну, баланын өзүн жана өзүнүн жөндөмдүүлүгүн ишке ашырууга жардам берүүнү, инсандын өзүн өзү ишке ашыруусу жана өзүн өзү аныктоосу үчүн шарттарды түзүүнү, анын чыгармачылыгын өнүктүрүүнү камтыйт.

Максаттуу тарбия иштери белгилүү бир натыйжага жетишүүгө багытталышы керек, ошондо гана аны натыйжалуу деп эсептөөгө болот. Маалымдама адабияттарда эффективдүүлүк деген сөз «натыйжа, натыйжалуу жана эффект берүүчү» сыяктуу түшүнүктөр аркылуу ачылат. Ошону менен бирге тарбия иштеринин педагогикалык эффектиси окуу процессинде болгон сыяктуу тез эле байкалбайт. Тарбия иштеринин жыйынтыгын аныктоо үчүн көп убакыт талап кылынат. Себеби тарбиялоонун натыйжасында аң-сезиминин, сезиминин, жүрүм-турумунун гармониялуу өнүгүшү менен мүнөздөлгөн бир бүтүн инсан калыптанат.

Заманбап педагогикалык басылмаларда окуу-тарбия процессинин натыйжалуулугу, окуу-тарбия иштеринин натыйжалуулугу жана эң

негизгиси, максатка жетүүнү камсыздай билүү деген түшүнүк бар. Биздин изилдөөбүздүн контекстинде биз билим берүү процессинин натыйжалуулугу катары алынган натыйжалардан билим берүүнүн максаттарына жана милдеттерине дал келүүсүн түшүнөбүз, алдыга коюлган максаттар, милдеттер жана өткөн жылдардагы жетишкендиктер менен салыштыруу окуучулардын аң-сезиминдеги, эмоционалдык өнүгүүсүндөгү жана жүрүм-турумундагы тенденцияларда жетишкен натыйжаларды байкоого шарт түзөт.

Болочок мугалимдердин мектептеги окуу-тарбия иштерине даярдыгынын мотивациялык-инсандык компонентин аныктоо үчүн «Эмне үчүн мен бул кесипти тандап алдым?» деген темага чакан эссе жазуу милдети коюлган. Ал респонденттердин мугалимдин ишмердүүлүгүнө болгон мамилесин, азыркы коомдо өз кесибин билүү деңгээли же социалдык маанисин аныктоого багытталган.

Болочок мугалимдин окуу-тарбия иштерине даярдыгынын мазмундук компонентинин калыптануу деңгээлин аныктоо үчүн биз окутуу тесттерин колдондук.

Изилдөөнүн жүрүшүндө студенттердин изилденүүчү даярдыгынын технологиялык компонентинин калыптануу деңгээлин аныктоо максатында аларга студенттердин баалуулук мамилелеринин системасын диагностикалоо боюнча бир катар тапшырмалар сунушталды. Мисалы, студенттерге социометриялык сурамжылоо, анкета жүргүзүү, студенттер менен баарлашуу планын түзүү, окуучуларга болгон байкоолорун сүрөттөп берүү, жеке окуучуга жана бүтүндөй класска психологиялык-педагогикалык мүнөздөмө берүү, мектеп документтерин изилдөө, мектеп окуучулары менен баарлашуу планы, ошондой эле окуучуларга болгон байкоолору боюнча суроолор берилди.

Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучулардын мектептеги окуу-тарбия иштерин пландаштыруу, уюштуруу, диагностикалоо жана талдоо жөндөмдөрүн аныктоого багытталган байкоолор жана баарлашуулар кеңири колдонулган. Ал үчүн предметтерге катышкан сабакты талдап, мугалим балдар менен иштөөдө кандай ыкмаларды колдонорун аныктап, иш-аракеттин натыйжасын талдап чыгуу сунушталды. Сунуш кылынган темаларды эске алуу менен, окутуу предмети боюнча иштин болжолдуу планын түзүү, тарбиялык иш-чаранын сценарийин иштеп чыгуу, студенттер менен жекече иштөөнүн планын түзүү ж. б. аткарылды.

Диагностикалык изилдөөнүн натыйжалары талданып, жалпыланды, андан кийин жыйынтыктар чыгарылды.

Изилдөө окуучулардын көбүнүн окуу-тарбия иштерине даярдыгы төмөн деңгээл менен мүнөздөлөрүн көрсөттү. Даярдыктын төмөн

денгээлин окулуучу психологиялык-педагогикалык дисциплиналардын көлөмүнүн жана мазмунунун кыскарышы, теориялык жана практикалык окутуунун ортосундагы ажырымдын болушу, ЖОЖдун программаларында атайын «Тарбия ишинин методикасы» предметинин жоктугу менен байланыштырабыз. Мунун кесепети болуп келечектеги мугалимдердин кесиптик маанилүү компетенцияларынын жана инсандык сапаттарынын калыптанбагандыгы саналат, бул мектепте өз алдынча педагогикалык ишмердүүлүк процессинде терс кесепеттерге алып келет, кесиптик чөйрөдө адаптациялоо мезгилин татаалдандат.

Биздин оюбузча, келечектеги мугалимдерди мектептеги окуу-тарбия иштерине профессионалдык даярдоодогу эң маанилүү жетишпеген звено болуп педагогикалык ишке жалпы руханий даярдык, ошондой эле практикалык зарыл болгон башка көндүмдөрдү аныктоочу жалпы педагогикалык маданияттын төмөндүгү саналат.

Талкуулар

XXI кылымга, дүйнөлүк экономикалык жана социалдык-маданий өзгөрүүлөрдүн кылымына, кадам таштоо менен биз руханий жактан жетишсиздикти азыркы Кыргызстандагы гана эмес, бүткүл адамзаттын глобалдык көйгөйү катары таанууга аргасыз болуп жатабыз. Бул биздин коомдун руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктарынын төмөндөшү, кылмыш жана коммерциялык мамилелердин өсүшү менен далилденет. Биздин жаш муундардын арасында жүргүзүлгөн сурамжылоолор, кеңири жайылган байкоолор көрсөткөндөй, бүгүнкү күндө жаштар театрларга, сүрөт көргөзмөлөрүнө барышпайт, алар классикалык көркөм адабиятты аз окушат. Ошол эле учурда зордук-зомбулукка, ырайымсыздыкка толгон тасмаларды көрүүгө көп убакыт жумшашат. Негизги социалдык институт катары үй-бүлө бара-бара өзүнүн негизги функциясын – тарбиялоону – жоготуп баратат, ал тарбиялоо процессине жана инсанды калыптандырууда түздөн-түз таасирин тийгизет.

Болочок мугалимдин окуу-тарбия иштерине даярдыгынын эң маанилүү көрсөткүчү болуп анын интеллектуалдык деңгээли саналат, ал өзүн-өзү өнүктүрүүгө, чыгармачылыкка, эрудицияга, өзүн-өзү сынга алууга жана сабырдуулукка муктаждыгы менен мүнөздөлөт. Мугалимдин бул сапаттарын өнүктүрүү билим берүү процессинде инсандык-иштиктүү мамилени ишке ашырууга шарт түзөт, окуучулардын чыгармачылык менен өзүн-өзү өнүктүрүүсүн көздөйт, алардын өзүн-өзү ишке ашыруусу үчүн шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

Окуучулар менен тарбия иштерин уюштуруу заманбап мугалимден жана тарбиячыдан негизги педагогикалык билимдерди, педагогикалык

процесстин өзгөчөлүгүнө, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө, тарбиялоонун актуалдуу милдеттерине, үй-бүлөнүн, мектептин педагогикалык мүмкүнчүлүктөрүнө байланышкан көндүмдөрдү, мугалимдердин уюштуруучулук жана коммуникациялык жөндөмдөрүн жакшы билүүсүн талап кылат. Кесиптик даярдыктын шексиз шарты болуп тарбиялоонун концепциясын, тарбиянын жалпы максатын жана милдеттерин аныктай билүү, тарбиялануучуга таасир этүүнүн ыкмаларын, формаларын, каражаттарын иштеп чыгуу саналат. Бул болсо өзүнүн билим берүү системасын моделдөөдө мугалим билим берүү системалары жана теориялары жөнүндөгү фундаменталдык билимге таянышы керек дегенди билдирет. Оң натыйжа үчүн иштеген мугалимдин өзүнүн индивидуалдуу педагогикалык каражаттары бар, алар окуучулардын инсандык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен тандалып алынган билим берүүнүн технологияларына, ыкмаларына, формаларына жана каражаттарына ээ.

Мындан тышкары, заманбап мугалим долбоорлоо жөндөмү жана конструктивдүү ой жүгүртүүсүн жок кыла албайт. Долбоорлоо жөндөмүнө ээ болуу мугалимге билим берүүнүн концепциясын, класс менен тарбиялык иштердин программасын иштеп чыгууга жана долбоорлоого, класстан тышкаркы иштердин өнүктүрүүгө таасирин аныктоого, ата-энелер менен иштөө программасын иштеп чыгууга, инсандын өнүгүү траекториясын аныктоого шарт берет.

Билим берүү милдеттерин профессионалдуу чечүү педагогикалык баарлашууну ишке ашыруу үчүн зарыл болгон коммуникативдик көндүмдөрдүн болушун болжолдойт, студенттик чөйрөдө конфликттерди чечүү, полемика, дискуссия, окуучулардын коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүүнү божомолдойт.

Заман талабы жана заманбап мугалимдин профессионалдык даярдыгынын маанилүү көрсөткүчү болуп студенттердин жана студенттик жамааттын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле тарбиялык ишинин натыйжаларын аныктоо үчүн зарыл болгон диагностикалык жана изилдөөчү болочок мугалимдерди калыптандыруу көрсөткүчү саналат.

Заманбап мугалим-педагогдун жалпы педагогикалык даярдыгынын маанилүү компоненти болуп учурдагы социалдык-экономикалык кырдаалдын, социалдык-маданий чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле педагогикалык процесстин субъектилеринин социалдык-психологиялык мүнөздөмөлөрүн, тактап айтканда, билим берүүнүн адам ресурстарынын үчилтигин окуучулар, мугалимдер жана ата-энелер түзөт.

Муну менен катар мугалимдин тарбиялык иштерге инсандык жана кесиптик даярдыгын талдоо предметтик билимдин антропологиялык

аспектиге, профессионалдык ишмердүүлүккө карай жылышын, алардын өз алдынча билим алууга, өзүн-өзү тарбиялоого, инсандын өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө жетишсиз көңүл бургандыгын көрсөтөт (сабак боюнча билимди эске албаганда). Мындан педагогикалык адистиктердин жалпы педагогикалык даярдыгынын мазмуну болочок мугалимдин жеке өзүн-өзү өнүктүрүүсү, руханий-адептик, интеллектуалдык жана кесиптик маданияты боюнча теориялык материалдар менен байытылышы керек экени келип чыгат.

Болочок мугалимдердин мектептеги окуу-тарбия иштерине даярдыгы проблемасын изилдөө, педагогдордун иш тажрыйбасын жалпылоо, педагогикалык ишмердүүлүк процессиндеги ийгиликтердин факторлорун, автордук окутуунун жана тарбиялоонун технологияларын, ошондой эле окуу учурундагы жеке байкоолорду изилдөө, педагогикалык практиканын мезгили төмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Болочок мугалимдердин окуу-тарбия иштерине даярдыгын калыптандыруунун негизги шарттары болуп төмөнкүлөр саналат:

- ЖОЖдун бүтүрүүчүсүнүн билим берүү ишмердүүлүгүндө өзүн-өзү ишке ашырууга болгон муктаждыгы;

- Конкреттүү социалдык-маданий кырдаалда тарбиялык иштерди жүзөгө ашырууда өзүнүн ордун жана мүмкүнчүлүктөрүн билүү;

- Ички мамилелердин, андан аркы кесиптик ишмердүүлүк үчүн мотивдердин болушун билдирген инсандык багыт;

- Коомдун турмушундагы социалдык-маданий жана кесиптик баалуулуктардын маанисин түшүнүү;

- Мугалим-тарбиячынын так концептуалдык позициясынын болушу;

- Профессионалдык ишмердикте жана студенттер менен болгон мамилелерде субъективдүүлүктүн жогорку деңгээли;

- Окутуучу-тарбиячынын кесибине карата окуу-тарбия иштеринин карама-каршылыктары жана кыйынчылыктары жөнүндө объективдүү түшүнүк жана реалдуу көз караштар;

- Кесиптик компетенттүүлүк жана анын билим берүү илимин өнүктүрүүнүн заманбап талаптарга шайкештиги;

- Билим берүүнүн заманбап алдыңкы технологияларына ээ болуу.

Студенттердин келечектеги иш-аракетине кесиптик багыт берүү проблемасын изилдөө көптөгөн студенттердин өздөрүнүн келечектеги жана кесиптик милдеттерин так түшүнбөгөндүгүн көрсөтүп турат. Алардын көбү “жогорку билим алуу үчүн кайсы бир ЖОЖго тапшырыш керек” деп эсептешет, башкалары “бул жакта окуу оңой” деген ойдон келип чыгышат же “мен химия, физика, тарыхтан сабак бергим келет” деп мотивациялашат. Кичинекей бөлүгү гана балдарга болгон сүйүү, окутууга

кызыгуу жөнүндө айтышат. Алардын арасында психологиялык жана жалпы педагогикалык даярдыгы оптималдуу деңгээлде болгон окуучулар болгон эмес. Окуучулардын көпчүлүгү, жалпысынан, педагогикалык иштерге жана, өзгөчө, окуу-тарбия иштерине начар даярданышкан. Айрыкча белгилей кетчү нерсе, көптөгөн окуучуларда мугалимдик кесипке карата терс көз карашта болуп жаткандыгы, биринчи кезекте, мугалимдин социалдык статусунун төмөндүгү менен түшүндүрүлөт.

Корутунду

Окуучулардын окуу-тарбия иштерине жалпы педагогикалык даярдыгынын абалын изилдөөнүн жүрүшүндө алынган корутундулар келечектеги мугалимдерди мектептеги окуу-тарбия иштерине даярдоонун теориялык моделин иштеп чыгууга (1-сүрөт) жана аны ишке ашыруунун технологиясын иштеп чыгууга мүмкүндүк берди.

Болочок мугалимдерди окуу-тарбия иштерине жалпы даярдоо программасы, теориялык моделден көрүнүп тургандай, психологиялык-педагогикалык циклдин тартибин, программаларынын мазмунун жаңылоону камтыйт:

- тарбия ишинин теориясы жана ыкмалары боюнча атайын семинарды киргизүү;

- педагогикалык адистиктер боюнча окуган студенттеринин окуу планына "Тарбия ишинин ыкмасынын" атайын жаңыланган курсун киргизүү;

- окуу-тарбия иштеринин практикалык көндүмдөрүн калыптандырууга көмөктөшүүчү инновациялык технологиялардын жана интерактивдүү методдордун комплексин киргизүү жана аларды педагогикалык багыттардын окуу процессине киргизүү.

Адабияттар:

1. Асипова Н.А. Тарбиянын жалпы методдору. Педагогика: окуу китеби. - Бишкек, 1998. - 138 б.

2. Асипова Н. А. Педагогикалык кадрларды тарбиялоонун инсандык-багыттуу моделин ишке ашырууга даярдоо проблемалары // Материалы научно-практической конф. «Инсан жана билим». - Ош. - 2000. - С. 178-183.

3. Бабанский Ю. К. Тандалган педагогикалык эмгектер. -М., 1989. -558 б.

4. Безрукова В. С. Педагогика. - М.: Педагогика, 2003. - 240 б.

5. Золотухина И. Мугалимдин тарбиялык иштерге даярдыгынын

денгээли // Мектеп окуучуларын тарбиялоо. - 2007. - № 27. - 9-б.

6. Слостенин В. А. Педагогика / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. - М.: Академия, 2002. - 576 б.

7. Кукушин В. С. Тарбия иштеринин теориясы жана методикасы. - Ростов-на-Дону, 2004. - 298 б.

8. Слостенина В. А. Методика воспитательной работы. - М.: Академия, 2009. - 160 б.

9. Смирнов С. А. Педагогика: теории, системы, технологии: Уч. пособие для студентов / Смирнов С. А., Котова И. Б., Шиянов Е. Н. и др. 6-ое изд., перераб. - М.: Академия, 2006. - 512 б.

10. Слостенин В. А., Мищенко А. И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя // Советская педагогика. - 1991. - № 10. - С. 79-84.